

Çağdaş Toplumlarda Eşitsizlikler ve Kapitalizmin Yeni Tahakküm Formları

Cem ÖZKURT*

ÖZ

Çağdaş toplumların sosyo-oluşumunu biçimlendiren ekonomik, toplumsal ve siyasal kodlar hızla dönüşüyor. Bu farklılaşmalar, geçmişten devralınan kurumsal alışkanlıklar, geleneksel düşünme biçimleri ve bilişsel kodlarla anlamlandırılmıyor ve hakkıyla tahlil edilemiyor. Dönüşüm öylesine süratli gerçekleşiyor ki, on yıllık ya da on beş yıllık periyotlar, geçmişin elli yıllık değişim hızına denk geliyor. Toplumu anlamak zorlaşıyor ve değişimin sosyolojisini yapmak kolay bir uğraş olmaktan çıkıyor. Bu bağlamda bu makale, çağdaş toplumsal formasyonumuzun hiper hızda gerçekleşen çok boyutlu dönüşümünü ve sosyo-ekonomik farklılaşmalarını sosyolojik bakımdan analiz etmektedir. Çalışmada, bu analiz gerçekleştirilirken, iki eksen bağlamında inşa edilmiş bir sorunsallaştırmaya gidilmiştir. İlk eksen, ileri kapitalizmin sosyo-ekonomik güvenceden yoksun olarak yapılaşmış ekonomik sisteminde, akışkan çalışma pratiklerinin toplumsal kesimlerin gündelik yaşantısında ne türden eşitsizlikler yarattığını ve emek cephesinde ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik gerilimleri tartışmaya açmaktadır. İkincisi eksen ise düşüşe geçen kamusal toplum tahayyülünün ve toplumcu siyasetin ileri kapitalizmin yıkıcı etkisiyle bağlantısını göstermek ve kamusal olması gereken sorun alanlarının nasıl özel alana hapsedildiğini gündeme getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Esnek Kapitalizm, Eşitsizlikler, Akışkan Çalışma, Kamusal Alan, Özel Alan.

Başvuru / Kabul: 05 Şubat 2025 / 15 Mayıs 2025

Atıf: Özkurt, C. (2025). Çağdaş Toplumlarda Eşitsizlikler ve Kapitalizmin Yeni Tahakküm Formları, *İmgelem*, 16, 153-176.

Inequalities in Contemporary Societies and New Forms of Capitalist Domination

ABSTRACT

The economic, social and political codes that shape the socio-formation of contemporary societies are rapidly transforming. These differentiations cannot be interpreted and properly analyzed with institutional habits, traditional ways of thinking and cognitive codes inherited from the past. The transformation is taking place so rapidly that ten or fifteen-year periods correspond to the fifty-year pace of change of the past. It becomes difficult to understand society and it is no longer an easy task to do the sociology of change. In this context, this article analyzes the multi-dimensional transformation and socio-economic differentiations of our contemporary social formation that are taking place at a hyper-speed from a sociological perspective. In the study, a problematization constructed in the context of two axes has been made while carrying out this analysis. The first axis opens up discussion on the types of inequalities created in the daily lives of social segments by fluid working practices in the structured economic system of advanced capitalism devoid of socio-economic security and the socio-economic tensions it creates on the labor front. The second axis is to show the connection between the declining public society imagination and socialist politics and the destructive effect of advanced capitalism and to bring to the agenda how the problem areas that should be public are confined to the private sphere.

*Doç. Dr. Trabzon Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Trabzon/Türkiye. E-posta: ozkurtcem70@hotmail.com, ORCID Numarası: [0000-0003-1438-6517](https://orcid.org/04mmwq306), ROR ID: <https://ror.org/04mmwq306>

Keywords: Flexible Capitalism, Inequalities, Fluid Work, Public Space, Private Space.

Received / Accepted: 05 February 2025 / 15 May 2025

Citation: Özkurt, C. (2025). Inequalities in Contemporary Societies and New Forms of Capitalist Domination, *İmgelem*, 16, 153-176.

GİRİŞ

19. yüzyıldan başlayarak, Batı içi toplumlarda, örgütlü modernliğin ve refah devleti pratiklerinin toplumsal grupları ve geniş sosyal kesimleri sosyo-ekonomik açıdan tatmin eden tam istihdam, iyi eğitim, sosyal politika, güvenceli ve istikrarlı iş kariyerleri, terfi ve statü olanakları gibi bir dizi rahatlatıcı uygulamaları vardı. Bu uygulamalar, bir yandan, kapitalist ekonomik sistemin yıkıcı etkilerini yumuşatan ve sınıfsal gerilimi azaltan bir karaktere sahipti öte yandan da toplumsal eşitsizliklerin, yoksul ve hiçbir şeyi olmayan kesimler üzerindeki yükünü hafifleten hayati bir işlev görmektedir. Örgütlü modernliğin gerileyişi ve endüstriyel kapitalizmin doğal sınırlarına ulaşmasıyla, 1970 sonrasında egemen sınıflar ve sanayi burjuvazisi eski sorumluluk mevkilerini terk etti. Aynı zamanda, ulus-devletin iktidar seçkinleri, geniş toplumsal kesimlerin yaşamlarını nasıl sürdüreceği ya da barınma ve sağlık gibi yurttaşlık haklarının devam edip etmeyeceği konusunda artık eskisi gibi sorumluluk almaya istekli değildi.

Bugünün dünyasındaki ileri kapitalizm çağında ise belirsizlik iklimi yaygınlaşmış ve bireyler sürekli bir tehdit durumuyla karşı karşıya kalmıştır (Giddens 2014: 233). Risklere karşı toplumsal sigortanın kalmadığı ve bunlarla mücadelenin bütünüyle bireyselleştiği (Bauman 2000: 57) yalnız kalabalıklar toplumuna doğru bir geçiş gerçekleşmiştir. Peter Wagner'e göre, böylesine keskin bir dönüşümü olanaklı kılan bir nedensel etki açısından bahsetmek olanaklıdır. Bunlardan ilki, ulusal tüketime dayalı ekonomik sistemin büyütülmesini öneren Keynesçi modelin terk edilmesidir. İkincisi, sermayenin tam istihdamı bir yük olarak görmesi ve esnekliği gündeme getirmesi, üçüncüsü üretimin ulusal bağlamlardan küresel bağlantısalığa geçişi ve son olarak emek cephesindeki sendikasılaşmayla birlikte sabitleşme eğilimindeki ideolojik ivme kaybının, neo-liberalizmi ve kâr ideolojisini zafere götürmesidir (Wagner 1996: 179-185).

Bu dönüşümün mahiyeti, bir zamanlar dünyanın yükünü omuzlamayı taahhüt eden modernliğin evrensellik projesinin (Bauman 2014: 38) yükselen dünya pazarını küreselleşme aracılığıyla sağlamlaştıran (Jameson 2017: 10) ve şeylerin düzenini, toplumu McDonaldlaştırmayla fetheden bir değişimler zincirine tabi kılmasıdır (Ritzer 2014: 37-39). İnsanın teknolojilerinin yerini, insansız teknolojilerin almasıyla ortaya çıkan denetim, Max

Weber'in "demir kafes" olarak betimlediği bürokrasiden daha radikal biçimde iktidarı yaymıştır. Bu takdim; enformasyon teknolojileri, tüketici kültür, küresel değerler, mali piyasalar, kamu mallarının serbest bırakılması, ideolojik devletin yok oluşu gibi (Turner 2002: 35) yanılsama yaratan kodlarla sunulduğunda, Baudrillard (2014: 12-14)'ın betimlediği gibi simüle edilmiş, gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi gösteren bir evren ortaya çıkmış ve gerçek minyatürleşmiş hücreler, matrisler, komut modelleri tarafından inşa edilmiş olarak algılanmıştır.

Böylece, nesneler çağında onların özgün ritmine ve kesintisiz art arda gelişlerine göre yaşamak (Baudrillard 2017: 16) bir alışkanlık haline gelmiştir. Nesneler ve göstergeler, düşüncelerinden ve bağamlarından, özlerinden, değerlerinden, köklerinden kurtulduklarında ve sonsuza kadar yeniden üretildiklerinde, (Baudrillard 2004: 12) özneler de yeniden üretilmişlerdir. Gerçeklik kendi gerçekliğinden sıyrılmış (2004: 24) ve görüntü gerçeğin kendisi haline gelmiştir (Baudrillard 2012: 16). İllüzyona, çarpıtılmış gerçekliğe ve söylemin sonsuz göndermelerine maruz kalan toplumsal insanın anlam evreni bulanıklaşmıştır. Anlamanın muğlaklaştırılmasının motivasyonu, ideolojik yerinden çıkarmalarla artı değer yer değiştirmesindeki küresel hileyi örtbas etmek amacındadır.

Bu çarpıtma ve manipülasyonun yerine getirdiği işlev, Althusser (2014)'in devletin siyasal ve ideolojik aygıt" nosyonundaki gibi, sistemin ikna ve meşruiyet araçlarını devreye sokarak, her insanın arkasına birer inzibat takmaya gerek kalmadan, iktidarın her gün sağlama alınması ve yeniden üretilmesidir. Bu bağlamda küresel kapitalizmin yeryüzü uzamındaki denetiminin üç ekseninden söz edilebilir. İlk eksen, iktidar yapılarının bir yandan merkezini yitirmesi ama öte yandan da kuşatıcılığının artmasıdır. Küresel iktidarın yayılımı, dünya coğrafyasında büyük ölçekli karşılıklı bağımlıkları artırmıştır. Artık bireylerin gündelik yapıp etmelerinin bile küresel sonuçları olabilmektedir. Bir giysinin ya da yiyecek maddesinin satın alınması, dünyanın öbür ucundaki birinin geçimini etkileyebilmektedir. Günlük kararlarla küresel sonuçlar arasındaki sıra dışı bağlantı bireyleri daha fazla tedirgin etmektedir (Giddens 2011: 20-21). İkinci eksen, küreselleşmenin yerelliklerin doğasını değiştirmesi ve dönüştürmesidir. Küresel bağlantı, giderek işlevsel bir yakınlık ortaya çıkarmıştır. Zaman ve mekân arasındaki sıkışmaya, kültürel sıkışma da eklenerek sermayenin akışını kolaylaştıran küresel mekânlar ve bağlantı koridorları ortaya çıkmıştır (Tomlinson 2013: 20-23). Üçüncü eksen ise gelire dayalı kutuplaşmanın artışı ve eşitsizliklerin yaygınlaşmasıdır. Plazalarda ve markaların teknoloji komplekslerinde beyaz yakalı ücretli proletarya, sosyo-

psşik karakterli bir tahakkümün baskısıyla, her yönüyle bütün gün üretmektedir (Hardt ve Negri 2012: 394).

Para, mülkiyet ve prestij bir iktidar formu olarak sembolik gücüyle insanın zihinsel ve ruhsal derinliklerine nüfuz etmiştir ve bireysel yatkınları belirlemiştir (Bourdieu 2015: 54). Bourdieu (2006)'ya göre, bu sembolik/simgesel düzen, toplumsal dünyaya nesnel olarak bağlıdır ve bir toplumsal düzen olarak sağlamlığını ve dirençliliğini nesnel yapılarla (mülkiyet düzeni) tutarlılığına borçludur. Simgesel düzenin mülkiyet düzeniyle tutarlılığı tarihsel bir nesnelliktir ve işleyişinin kaçınılmaz sonucu bireyler üzerindeki baskı ve tahakkümdür. Bu baskı ve tahakkümün ileri kapitalizm çağında ödettiği bir bedel vardır: Dünyada her gün yirmi bin insan açlıktan ölmekte ve bir milyar insan açlık çekmektedir (Hartmann 2014: 55). Bu durum kimi yorumculara göre, modernliğin ve liberalizmin üç asra yakın tarihinde, uygarlık kriterleri inşa ederek teknoloji yoluyla ilerleme çabasının, 21. yüzyılda açlıktan ölen insanların acıları hesaba katıldığında, ağır bir yenilgi ve başarısızlıkla sonuçlanmasıdır.

İktisadi açıdan gelişmiş toplumlarla, azgelişmiş toplumlar arasındaki makas son elli yıl içerisinde iyiden iyiye açılmış ve radikal boyutlara ulaşmıştır. Gelişmiş refah toplumlarının iç hiyerarşilerindeki eşitsizlikler de artış eğilimindedir. Genel tabloda, dünya ekonomisinin yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 4,1'dir. Buna karşılık 1996-2006 döneminde işsizlikteki azalma sadece yüzde 0,2 düzeyinde kalmıştır (Buğra 2015: 74). Son veriler, 25 AB ülkesinde toplamda 18 milyon kişinin işsiz olduğunu ve yoksul sayısının 72 milyona ulaştığını göstermektedir (2015: 75). İstidamdaki artışlar, görece yoksulluğu düşürememektedir. İstatistiklere göre 1980'lerin ortasından 1990'ların ortasına istidam konusunda en iyi performans gösteren 5 ülkede görece yoksulluk artış eğilimindedir (Buğra ve Keyder 2012: 68). Tüketim gücü olmayan kitleler artık geçici bir arıza olarak değil, sürekli olarak toplumsal sistemin dışında tutulması gereken bir kategori olarak görülmektedir (Bauman 2011: 97). Bugün açısından Avrupa'da 3 milyon evsiz, 20 milyon çalışma yaşamından izole edilmiş birey ve 30 milyon yurttaş yoksulluk sınırının altındadır (2011: 108).

Bu makale, ileri kapitalizm evresindeki çağdaş toplumların modernliğin bilindik formlarından koparak çok boyutlu sosyo-oluşumu¹ tartışmaya açmaktadır. Bu dönüşümün mahiyeti, özellikle kapitalist formasyona sahip gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda, geniş

¹ Sosyo-oluşum kavramı, Nobert Elias'ın 1970'lerde kaleme aldığı "Uygarlaşma Süreci" çalışmasında gündeme gelmiştir. Elias, kralların güçlenmesine paralel olarak büyük sarayların inşa edilmesiyle fiziksel açıdan birlikte yaşamın ortaya çıktığını ve başta beden temizliği olmak üzere adab-ı muaşeretin bir uygarlık kriteri olarak belirdiğini iddia etmiş ve merkezileşmenin bir sosyo-oluşum olarak sonuca bu yönde etki ettiğine vurgu yapmıştır.

sosyal kesimlerin ve toplumsal sınıfların yaşamlarını doğrudan etkileyen iki eksendeki farklılaşmaya gönderme yapmasıdır. Eksenlerden ilki, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte endüstriyel kapitalizmin büyük değişimiyle bağlantılıdır: Sermaye gruplarının finans kapitale yönelmesi ve üretilen işlerin imalat sanayinin dışında, ağırlıklı olarak hizmet sektörü merkezli inşasıdır. Bu durumun bir sonucu olarak emek piyasasında çalışma pratikleri güvencesizleşmiş ve daha eğreti bir konum almıştır. Tam istihdamdaki ivme kaybı, yeni iş gücünün ekonomik sisteme katılmasındaki kısıtlar ve emek piyasasındaki olumsuzluklar, çalışmanın sosyo-ekonomik kapsayıcılığının kaybolmasına ve akışkan bir kimliğe bürünmesine neden olmuştur. Firmalar, artık çalışanları uzun dönemli olarak istihdam etmek istememektedir. Esnek çalışma pratikleri, eksik yatırılan sigorta primleri, düşen maaşlar, emeklilik tazminatındaki gerileme ve sağlık sigortasındaki kısıtlamalarla gündelik hayat çalışmanın ve mesleğin kapsayıcılığından giderek uzaklaşmaktadır.

İkinci eksen, çağdaş dünyada çoğu sosyo-ekonomik kökenli sorun alanlarını gündeme getirecek kamusal tartışma mecralarının yokluğudur. Ulus-devletlerin eski sorumluluk alanlarını terk etmeleriyle, siyaset geleneksel iktidar kudretini yitirmiştir. Küresel kapitalizmin buyrukları, ulus-devletlerin geniş halk kitlelerini gözetten politikalarını engellemektedir. Sivil toplumun geleneksel olarak gündeme getirdiği kamusal sorun alanları özel alana hapsolmuş, yeni çıkış yolları önemesi beklenen siyaset işlevsizleşmiştir.

Yeni İktidar Formlarının Sosyo-Oluşumu ve Kurumsal Parçalanma

Çağcıl modern kapitalizmin sihirli kavramı esnekliktir ve bir iktidar sistemi olarak üç ögeden oluşmaktadır. İki, kurumların kökten dönüşümüdür; ikincisi, üretimde esnek uzmanlaşma ve son olarak ise iktidarın merkezileşme olmadan yoğunlaşmasıdır. Kurumların kökten dönüşümüyle kastedilen, kurumsal yapılaşmalarda ulus-devlet kimliğiyle oluşmuş bürokratik rutinin aşınması ve böylelikle geçmişle-bugün arasındaki pratik ve düşünsel bağın koparılmasıdır. Artık kurumların yöneticileri, operasyonel prosedürleri standartlaştırmak için SIMS gibi yazılımlar kullanmaktadır. Bu yazılımlar sayesinde, büyük bir şirkette her birimin ne ürettiği, hangi birimlerin kapatılması gerektiği ve hangi personelin işten çıkarılabileceği takip edilebilmektedir. Bu teknolojinin kullanılmasıyla, şirket içi yönetimde iki kavram gündeme gelir: Katmansızlaştırma ve dikey ayrışma. Katmansızlaştırma, çok sayıda alt kademe çalışanı kontrol etmeye olanak verirken; dikey ayrıştırma, çalışanlara birden fazla görev yüklenmesini sağlar. Bu tür uygulamaların gönderme yaptığı terim “yeniden tasarlama”dır. Bunun anlamı işten çıkarma pratiklerinin yaygınlaşmasıdır. ABD’de 1980-1995 döneminde, işten çıkarılan işçi sayısı 13-39 milyon arasında değişmektedir. İleri kapitalist

iktidar sisteminin diğerk parçası, üretimde esnek uzmanlaşma pratikleri ise piyasaya farklı ve çeşitli ürünleri ivedi biçimde sunmak anlamına gelir. Örneğin, Kuzey İtalya’da, küçük firmaların elastik ilişkilerle yönetilmesi ve tüketici talebine anında cevap verme kapasiteleri bu kategoriye girer. Şirketler, birbirleriyle hem rekabet etmekte hem de iş birliği yapmaktadır. Kalıcı olmayan kumaş, tekstil ve makine parçaları gibi ürünler kısa periyotlarla piyasaya sürülmektedir. Esnek üretim pratiklerinin yaygınlaşması, fordist sanayinin araba ya da kamyon imalatındaki uzun montaj hatlarının ilga edildiğini gösterir. Bu ilganın bedelini geniş emekçi kitleler ödemektedir. İngiltere’de çalışan nüfusun en üst yüzde 20’lik diliminin geliri, en alt yüzde 20’lik diliminin tam yedi katıdır. Merkezileşme olmaksızın yoğunlaşma pratiğı ise bir kurumu network’un parçaları haline getirerek yeniden organize etmektir. Buradaki yönetim ve kontrol, organizasyondaki her grubun üretim ve kârlılık hedeflerine ulaşmada göreceli özgür olduğu yanılmasına dayanır. Aslında, pratik bakımdan özgürlük yoktur; esnek organizasyonlar, nadiren kolay ulaşılabilen hedefler belirlemektedir. Her bir birim, kendi mevcut kapasitesinin çok üzerinde bir üretim ve kazanca ulaşmaya zorlanır. Hedefler arz ve talep gerçekliğıyle uyumlu değildir; kurumun üst yöneticileri baskıyla, nesnel olmayan satış ya da kâr hedefini nesnelmiş gibi göstererek performansı artırmaya çalışır (Sennett 2016: 51-61).

Bu eksende kapitalizm çağdaş toplumlarda büyük boyutlu bir anlam kaymasına uğramıştır. Canetti (2022)’nin endüstriyel üretimde artış sürüsü olarak betimlediğı, üretim süreçlerinde daha çok insanın talep edildiğı ve ne kadar mal üretilirse, o kadar çok tüketiciye ihtiyaç olduğu tezi önemini yitirmiştir. Günümüzde ne devasa boyutlarda üretim yapan fabrikalara ne de o fabrikalarda ulusun mensubu olan geniş proletarya kitlelere ihtiyaç vardır. Halbwachs (2019)’ın kapitalist ahlakın temelinde yer alan koşulsuz buyruk olarak altını çizdiği ilkesel çerçeve bugün açısından daha geçerli gibi gözükmemtedir: “Tüketeceğimizden daha fazla malı elde etmek için değil, daha fazla zenginleşmek için üretiyoruz” Burada sorulması gereken sorunsal, bu üretimin nasıl, hangi süreçlerle yapıldığı ve olası toplumsal sonuçlarının ne olduğudur?

Sennett (2019)’in, bu sorunsala verdiği yanıt oldukça zihin açııcıdır. Buna göre, çalışma ilişkilerinde el ile zihin, teknikle bilim, sanatla zanaat birbirinden ayrılmıştır. Böyle bir durumda, kavrayış ile ifade ediş arasındaki mesafe açılır ve bu da insan zihninin sıkıntıya düşmesine neden olur. Çalışma ilişkilerinde esnekliğe yapılan vurgu, kişilerin icra ettikleri işlere yükledikleri anlamın doğasının değiştirmiştir. Bireylerin biyografik yaşantılarında, ömür boyu yapılan bir işin doğal olarak gelişiminin aktığı bir mecra olan kariyerler normal,

alışıldık ve bilindik çizgisinin dışına çıkmıştır. Çalışanlar ani manevralar ve keskin tercihlerle mevcut uzmanlık alanlarını terk etmeye, bir iş türünden diğerine geçmeye zorlanmaktadır. Esneklik, bireyler açısından radikal düzeyde kaygı yaratmaktır. Hangi risklerin olumlu sonuç vereceği ve hangi rotanın seçilmesi gerektiği bilinmemektedir (Sennett 2016: 9-10). Kurumsallıklar parçalanma eğilimindedir ve iş yaşamının talepleri, insanların yaşamlarını da başta aile hayatı olmak üzere aşındırmaktadır. Kritik eşikte gündeme gelmesi gereken sorunsal şudur: İçinde yaşadıkları kurumlar parçalanırken, insanları hangi değerler ve pratikler bir arada tutabilir?

Sennett (2015)'in de çerçevesini çizdiği gibi, parçalanın kurumsal dünyada, bireylerin başarılı olmak için üç güçlüğü aşmaları gerekir. Bunlardan ilki, zamanla ilgili güçlüktür. Kurumlar günümüz dünyasında uzun süreli çerçeveler sağlamamaktadır. Bireyler kendi içsel tutarlılıklarını ayakta tutacak ilkeler bulmakta zorlanmaktadır. Yaşamın kendiliğinden akan diyalektiği bozulmuştur. Görevden göreve, işten işe, bir yerden bir yere göç eden insanlar hem sosyal ilişkilerini hem de kendilerini yönetecek benlik duygusundan yoksundur. İkinci güçlük yetenekle bağlantılıdır. Şirketler çalışanlarından yeni beceriler talep etmektedir. Potansiyel yetenekler teknolojik değişimlere ayak uyduramamaktadır. Çalışanların sekiz, on yılda bir geniş çaplı eğitimden geçmeleri ve teknik kapasitelerini artırmaları gerekmektedir. Üçüncü güçlük, şirketlerin kurumsal hiyerarşilerinde, geçmiş başarıların bugünü garanti edemeyeceği ve yüksek performans gösteremeyen çalışanların işlerini kaybedecekleri gerçeğidir. Şirket kurumsallığının orta ve alt kademelerinde gelecek kaygısı hâkim durumdayken; tepe yöneticilerin böyle kaygıları yoktur.

1974'de büyük bir Amerikan şirketindeki CEO, orta düzeyli bir çalışandan otuz misli fazla kazanırken, 2004 yılında bu fark üç yüz elli ya da dört yüz kata çıkmıştır (Sennett 2019: 50). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yakın zamanlı raporuna göre gelir eşitsizliğinin artış eğilimine girdiği 1990'lardan beri, yarım gün çalışan ya da eksik istihdam edilen işçilerin sayısı dikkate değer düzeyde artmıştır (Sennett 2015: 20). Teknolojinin otomasyon devrimi, şirketlerin bürokratik piramidini derinlemesine etkilemiştir. Örneğin Barkod okuyucular, ses tanıma teknolojileri, üç boyutlu obje tarayıcılar ve insan parmağı işlevi gören mikro makineler sayesinde şirketler hem işçi hem de beyaz yakalı iş gücüne ihtiyaç duymaksızın, rutin işleri verimli bir şekilde yapabilmektedir (Sennett 2015: 38).

Esnek kapitalizmle birlikte insanın kendini kuşatan toplumsal güçler karşısındaki direniş kapasitesi bütünüyle çökmüştür. Reisman (2019)'a göre, gelenek yönelimli toplumlarda yoksullar ve kimsesizler toplumsal yaşamdan dışlanmadıkları gibi işe yaramaz

olarak da addedilmezlerdi. Modern toplumlarda ise işsizler fazlalık olarak görülse de, bu toplumsal grupların sosyal ve ekonomik yaşantısını güçlendirecek telafi mekanizmaları kolaylıkla devreye sokulabilmiştir. İleri kapitalizmin esnek modelinde ise yoksul sosyal kesimlerin gördükleri muamele farklılaşmıştır: Tüketim gücü olmayan toplumsal yığınlar insan olarak görülmemektedir. Bu eksende Giddens (2008), sürekliliğe sahip tüm toplumsal sistemlerin iktidar yapılaşmalarının kurumsallıklar aracılığıyla güçlendiğine vurgu yapmıştır. Tahakküm, toplumsal yaşamın derinliklerine süreklilikleri temsil eden kurumlarla taşınmıştır. Oysa bugünkü pratik, Giddens’ın analinizi birçok açıdan boşa çıkarmaktadır çünkü artık melez ve merkezsiz bir iktidar hem kurumsallıkları aşındırmakta hem de yeryüzü uzamını sınırsızca fethetmektedir.

Merkezlerin parçalanması, güçten düşen ulus-devlet ve yerel siyasetin geri çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu, kurumlar değil, bireylerin kendileri üstlenmeye çalışmaktadır (Bauman 2010: 16). Günümüz toplumunda bireyler kariyeri, çalışma yaşantısını, sosyal etkileşimi, para/mülkiyet ilişkilerini yönetmede ve geleceklerini planlamada yalnızdırlar. Bireylerin bu sorunlarıyla ortaklaşacak ve çözüm önerileri getirebilecek eski kamusal ve kolektif güçler yerlerinde yoktur. Küresel kapitalizm koşullarında bireylerin yalnızlıkları arttıkça, kimliğin bunalımı da derinleşmektedir. Kimliğin, geleneksel toplumsal kodlarla inşa edilmiş ırka, toplumsal cinsiyete, sınıfa, vatana, aileye gömülü ve sosyal mensubiyetlere dayalı anlamı giderek önemsizleşmektedir (Bauman 2022: 35).

Bauman (2016)’a göre geleneksel sosyal aidiyetlere dayanan kimlikler artık ciddiye alınmamaktadır. İnsanın dünyaya gelmek bakımından özgün ve kendiliğinden olan kültürel içerikleri sıradanlaştırılmakta ve bir iktidar stratejisi olarak itibarsızlaştırılmaktadır. Küreselleşme çağı, kimliğin olduğu kadar ahlakın da belirsizleştirildiği ve değerlerin çöküşünün hızlandığı kritik bir dönemdir. Günümüz yeryüzü sakinleri sürekli bir tedirginlik, tereddüt ve kuşku durumundan kurtulmak ve sorumlulukları biraz hafifletmek bakımından güvenilebilecekleri hiçbir merci bulamamaktadır. İleri modern toplum, kendine özgü yollarla en çok da iş birliği duygusunu zayıflatmıştır. Yaygınlaşan ekonomik eşitsizlikler sosyal mesafelere dönüşmüştür.

Modern toplum, insanları iş birliği yapma konusunda vasıfsızlaştırmıştır. Vasıfsızlaştırmanın bir boyutu, nitelikli zanaatkar-emeğin yerine son teknoloji makinelerin ikame edilmesidir; diğer boyutu ise insanları maddi eşitsizliklerle tecrit etmektir. Bireyler, içsel enerjilerini aktüel hale getirmek ve vasıflarını geliştirmek için harekete geçtiklerinde,

çok boyutlu sosyo-ekonomik baskılarla karşı karşıya kalmaktadır ve vasıfları ilerletmek için gerekli yoğunlaşmayı sağlayamamaktadır (Sennett 2012: 18-19). Toplumsal iş birliği duygusu, bireysellik karşısında her geçen gün mevzi kaybetmektedir çünkü para ve güç ilişkileri sonuca olumsuz etki yapmaktadır. Yüksek gelir grubu ve orta sınıf arasındaki mesafe her geçen gün artmaktadır. ABD’de son elli yıl boyunca zenginlerin yüzde beşinin varlık paylaşımı %293 artarken, orta kesimin varlık paylaşımı sadece %8 artmıştır (Sennett 2012: 235). Geçici ve yarı zamanlı işler hizmet ekonomisinin en hızlı büyüyen sektörüdür. Orta sınıf mensubu ve üniversiteyi yeni bitirmiş bir genç, çalışma yaşamı boyunca on iki kere iş değiştirmektedir ve en azından üç defa temel yeteneklerini yenilemek zorundadır (Sennett 2012: 199).

Modernliğin geleneksel kurumsal kodları ve fordist modelin güvenceli çalışma nosyonu çözülmüştür. Sürekli olarak yeniden tasarlanan, rutine düşman ve kısa vadeye odaklı bir politik ekonomide, insanlar uzun süreli kurumsal ilişkileri ve kalıcı değerleri aramaktadır. Geçmiş deneyimlerin birikimini yansıtan ve çağdaş toplumda en fazla saldırıya uğrayan alan iş etiğidir. Eski anlamıyla iş etiği, kişinin işle ilişkisini bir öz disiplin çerçevesinde kurgulaması, mükâfatları ertelemesi, çok çalışması ve sabırlı olmasına gönderme yapmaktaydı. Bu tür bir iş etiği, bireyler gönüllü olarak çalışmanın mükâfatını erteledikleri ölçüde, kariyerlerini bağlayabilecekleri istikrarlı kurumları gerektirmekteydi. Ancak, bugünün dünyasında kurumlar hızla değişmektedir ve mükâfatı ertelemek anlamsız hale gelmektedir. Şirketini satıp başka iş kurmayı planlayan bir işveren için özveride bulunmak boş bir çabaya dönüşmektedir (Sennett 2016: 112).

Esnek Uzmanlaşma, Akışkan Çalışma ve Sınıf Toplumunun Yeniden Üretimi

Henry Ford Motor Şirketinin Highland Park fabrikası, 20. yüzyılın başında, teknolojinin kullanıldığı iş bölümünün eşsiz bir örneği olarak görülürdü. Ford, işçilerine cömert davranırdı. Günde beş dolar gibi hatırı sayılır bir ücret ödeyerek işçilerini kârına ortak ederdi. Ford’un fabrikalarındaki otomobil endüstrisi zanaata dayalı vasıflı işçilerin gün boyu bir tek motor ya da kaporta üzerinde birçok karmaşık görevi gerçekleştirdiği ve işçinin özerkliğinin olduğu bir endüstriydi. Henry Ford, üretimi bir endüstri haline getirince, vasıflı ustalar yerine uzmanlaşmış işçileri istihdam etmeye başladı. Bir süre sonra iş gücünün yüzde 55’i uzmanlaşmış işçilerden, yüzde 15’i montaj hattının çevresini temizleyen hademelerden ve ancak yüzde 15’i usta ve teknik elemanlardan oluşuyordu (Sennett 2016: 41-43). Ford Motor Şirketinin üretim ilişkileri ve personel niteliklerinin bir süreç olarak değişimi zanaatla-işin, işle-ustalığın kopuşundaki ayrıntıları göstermektedir.

Günümüzde esnek uzmanlık, refah toplumunun üretim ilişkilerinin eski bürokratik yapılaşmalarını eleştirmek için kullanılıyor. Risk almayı ve daha fazla özgürlüğü vaat eden bu yaklaşımlar, emek cephesindeki istikrarı aşındırıyor ve toplumsal sistemi çok boyutlu bir tahakküm mekanizmasıyla karşı karşıya bırakıyor (Sennett 2016: 10). Bauman (2018) bu tahakkümü, aşırı küreselleşmiş ekonomi ile toplumsal bütünleşme arasındaki bir çatışma olarak yorumluyor. Çatışmanın en hayati bağlamı ise sınıf eksenli eşitsizliklerin artışıdır, daha ilk yatkınlıklarımızın olduğu erken çocukluk döneminde okullarda eğitim sistemi aracılığıyla kapitalist rekabete hazır askerler olarak yetiştiriliyoruz. Çalışma ilişkilerinde ise piyasanın beklentileriyle uzlaşır biçimde hırslı, kavgaya yatkın ve dayanışma ruhundan uzak bireyler olarak inşa ediliyoruz.

Çağdaş toplumlarda bireyler, bir yandan tüketim kültürünün gereksinimlerine uygun biçimde inşa ediliyor; bir yanda da devletler, zengin ile yoksul arasındaki dengeyi sağlayacak dağıtım, mal ve hizmetlere geniş kitlelerin lehine müdahale etmiyor. 20. yüzyılın başlarında, kapitalist toplumda geniş sosyal kesimlerin inandırıldığı, artık açlığın ve kıtlıkların geride kaldığı, insanların alternatiflerinin çok fazla olacağı ve özgürlüğün karnını doyurmanın çok ötesinde insani ahlak ve değer yaratacağı ilkesi, günümüz toplumsal sistemlerinde geçerliliğini yitirmiş gibi gözüküyor. Çağcıl dünyamızda, sosyo-ekonomik bağımlılıklardan kurtulmuş ve alternatiflerinin fazlalıyla öne çıkan bireylerin sayısı gün geçtikçe azalıyor.

Sennett ve Cobb (2021)'a göre, sınıflar hala bireylerin üretici işlevleriyle bağlantılı olmaya devam ediyor ve sınıf ayrımları, eski toplumsal sistemlerden daha keskin biçimde büyüyor. Bugünün dünyasında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kâr amaçlı üretim, mülkiyetin tekelci karakteri ve sınıf çatışmasının varlığı bakımından hala sınıflı toplumlar olmaya devam ediyor (Giddens 2013: 58-59). Sınıf, özgürlüğü sınırlandırıcı bir sistem olarak öne çıkıyor. Özellikle çalışma ilişkilerinde emir ve kurallara harfiyen uymak zorunda olan bireyler, alternatiflerin çokluğu bakımından en dardaki sosyal kesimler olarak dikkat çekiyor. Sosyo-ekonomik özerkliği olmayan ve bağımlılıkları yüksek sosyal gruplar, utanma duygusunu da daha yoğun deneyimlemektedir.

Örneğin, Amerikan toplumu bu yönlü korkuları hayatının bir parçası olarak duyumsamaya alışmıştır. Yoksul kentli siyahlara yönelik araştırmalar, geçimlerini sağlamak ve barınmak için devlet yardımı aldıklarını ve bağımlılığı bir tür utanç hissiyle birlikte deneyimlediklerini göstermektedir (Sennett 2021: 62). Esneklik ideolojisi, sadece toplumun en kırılgan kesimleri üzerinde baskı yapmakla kalmamakta; orta sınıf mensuplarını da sınıf ve statü ilişkileri açısından geriletmektedir. Orta sınıf mensubu bireylerin icra ettikleri meslekler

sosyo-ekonomik açıdan kapsayıcılığını yitirmektedir. Çağdaş toplumlarda avukatlar, mühendisler, öğretmenler, bankacılar ve mali müşavirler, düzenli ve istikrarlı gelir ortamından ve mütevazı mülkiyet olanaklarından gün geçtikçe uzaklaşmaktadır. Devletler ve piyasalar, genç beyaz ve mavi yakalı iş gücünü sisteme dâhil etmekte ve kendilerine saygın bir iş ve çalışma ortamı sunmakta zorlanmaktadır.

Sosyo-ekonomik açıdan kırılğan toplumsal kesimlere mensup bireylerin çoğu, hiçbir zaman erişemeyecekleri bir “orta sınıflık” durumuyla karşı karşıyadır. Toplumsal hiyerarşilerin daha alt kesimlerinde ise yoksulluğun yıkıcı etkisi daha yoğun biçimde deneyimlenmektedir. Var olan işler yoksulluk ve fakirlik sorununu çözememektedir. Bu koşullar altında, sınıfın göreceli özerkliği artmaktadır ve sosyo-ekonomik açıdan kırılğan sosyal kesimlere mensup bireylerin sınıf durumunun bilindik bariyeriyle her gün ve her köşe başında trajik karşılaşması kesindir. Modern işletmeler, bir strateji olarak taşeronluk sistemini devreye sokmakta ve bu durumun doğal bir sonucu olarak şirket hiyerarşilerinde katmanlaşmalar azalmakta ve işten çıkarmalar artmaktadır. Şirketler, bazı dönemlerde çalışan sayıları bakımından şişmekte, bazı dönemlerde ise işten çıkarmalarla azalmaktadır.

Bu süreçlerde, şirketlerin çalışanları baskı altında tutmak için rutin olarak devreye soktuğu bir takım güvencesizleştirme pratikleri vardır. Bunlar, üç ya da altı aylık sözleşmelerle iş aktinin yenilenmesi ya da yenilenmemesi veya yıllarca sürüncemede bırakılması, sağlık sigorta primlerinin ödenmemesi ve emeklilik tazminatlarının eksik yatırılması gibi uygulamalardır. Güvencesizleştirme pratikleri, esnek kapitalizmin işletme ideolojisinin bir özneliği olarak emek piyasasına hayati boyutlarda zarar vermektedir. ABD’de, perakende satış alanında, restoranlarda ve diğer hizmet işlerinde çalışan sigortasız ve kısa süreyle istihdam edilenlerin sayısındaki artış dikkat çekicidir (Sennett 2019: 41-42). Şirketler, üç stratejik girişimi tavizsiz uygulamaktadır: Geçicileştirme, katmansızlaştırma ve doğrusal olmayan hiyerarşik yapılanma. Bu stratejiler, emek cephesinde şok etkisi yaratmayı hedeflemektedir. Şok etkisinin ortaya çıkardığı üç yeni durum dikkat çekicidir. İlki, çalışma düzenindeki eğretilişmeyle ilişki olarak biçimlenen kurumsal sadakatteki düşüştür. İkincisi, şirketlerdeki güvencesizleşme pratiklerinin rekabet kültürünün yaygınlaştırması, sınıf dayanışmasının azalması ve işçiler arasındaki enformel güvenin yok olmasıdır. Üçüncü ise çalışmanın akışkanlaşmasıyla birlikte kurumsal bilginin zayıflamasıdır.

Şirketlerdeki enformel güvenin zayıflamasına ilişkin Richard Sennett’in otuz yıl arayla şahit olduğunu ifade ettiği deneyimi vurgu yapmaya değerdir. Sennett, otuz yıl önce tesadüfen eski tarz fabrikada bir yangına rast gelmiştir. Yaygın fiskiyelerinin bozuk olmasından dolayı

alevler hızla yayılmıştır. Yöneticiler bağıra çağıra talimatlar yağdırmaktadır fakat onları dinleyen olmamıştır. Bu kaos ortamında, işçiler kimin ne yapacağını bilen bir özgüvenle ortada belirmiştir. Dayanışma içinde hummalı bir çalışmayla alevleri söndürmüşlerdir. Sennett, günümüze daha yakın bir zamanda, benzer bir olaya tesadüfen Silikon Vadisi'nde bir fabrikada rastlamıştır. Fabrikanın havalandırma sistemindeki yanlış tasarımdan dolayı zararlı gazlar dışarıya atılmak yerine içeriye sızmıştır. Bu durumun şok etkisiyle karşılaşan çalışma ekipleri, sorunu çözmeye gayret etmek yerine bir arada kalamamış ve pek çok insan izdiham oluşturacak biçimde çıkış kapılarına koşturmaya başlamıştır. Sonuç olarak, üç bin iki yüz insanın çalıştığı bir fabrikada, böylesi bir skandal ortaya çıkmıştır ve daha trajik olanı ise sorunu çözemeyen çalışma ekiplerinin üstün körü ve yüzeysel örgütlenmesinin açık bir biçimde görülmesidir (Sennett 2015: 53). Sennett'in iki olay arasındaki farklılığa ilişkin yorumu ise şöyledir: Otuz yıl önceki olayda, yangınla karşılaşan işçilerin enformel dayanışma ve kurumsal düşünme yetileriyle organize olmaları ve sorunu çözebilmelerinin nedeni, tam zamanlı istihdamın işçi kitlelerde kurumsal sadakati ortaya çıkarması ve iş etiğinin sorumluluk duygusuyla gelişmesi; yakın tarihlerdeki olayda ise gaz sızıntısıyla karşı karşıya kalan personelin organize olamaması, fabrikada kurumsal bağlılığın oluşmamasıyla ve enformel dayanışmanın eksikliğiyle ilişkilidir.

Günümüzde çalışma yaşamındaki eğretilik ve güvencesizlik sınıf ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. Örneğin, 20. yüzyılın başlarında, sanayide ustabaşı bir işçiye işini kaybetmek istemiyorsa, uzun saatler çalışmak zorunda olduğu ifade ettiğinde, işçi özgürlüğünün kısıtlandığının farkındadır ve bu kısıtlamaya da boyun eğmekte tereddüt etmemektedir fakat sömürü arttıkça, işçi üretimden gelen gücünü pazarlık masasına koyarak sömürü mengenesini gevşetmekte ve kendi açısından yaşam olanaklarını genişletebilmektedir. Esnek kapitalizmde ise sınıf otoritesi, insanları birbirlerine düşman yaparak sağlamlaşmaktadır. Bireyler, statü ve saygı için birbirleriyle savaşıırken, sistemin kendisine meydan okumayı düşünmemektedirler. Böylece sınıf otoritesi kendini kolaylıkla gizlemekte, gizlendikçe büyümekte ve kudreti artmaktadır (Sennett ve Cobb 2021: 153).

Esnek kapitalizm, geniş emekçi kitlelerde gereksizlik ve işe yaramazlık hissini tetiklemektedir. Bu eğreti ruh halini güçlendiren sistematik mekanizma üç saç ayağı üzerinde işlemektedir. İlki sermayenin ulusal sınırların dışına kolaylıkla çıkabilmesi ve küresel bir akışkanlığa sahip olmasıdır. Sermaye ucuz iş gücünü bulduğu coğrafyalara geçmekte ve ulusa iş yaratma sorumluluğunu daha fazla kâr için terk etmektedir. İkinci ayak, otomasyon ve teknolojinin üretim süreçlerine girmesiyle emek gücünden tasarrufun gündeme gelmesidir.

Örneğin, 1982-2002 arasında ABD’de çelik üretimi yılda 75 milyon tondan 102 milyon tona çıktığı halde, çelik işçilerinin sayısı 289.000’den 79.000’e düşmüştür (Sennett 2015: 68-69). Üçüncü, işverenlerin daima genç ve dinamik iş gücünü tercih etmelerinin olgun ve nispeten yaşlı iş gücünü dışlama eğilimidir. Bu ekseninde iş ahlakında radikal yönlü sapmalar olmuştur. Artık yeni işler, bir şeyi o şeyin kendisi için iyi yapma arzusunun yıllar içerisinde kök salmasına izin vermeyecek kadar hareketlidir (Sennett 2015: 135).

Kamusal Alanın Çöküşü ve Toplumu Yeniden Kurmak

Modern toplumun siyasal ve ideolojik amacının özgün yönü, bireyleri ve sosyal grupları toplumsal sorun alanlarına ilişkin daha duyarlı kılma çabasıdır. Bu ekseninde modern pratisyenler, üst sınıfların aristokratik seçkinciliğini, gösterişçi tüketimini ve sosyal ilişkilerini dar bir çevrede yaşamalarını eleştirmişlerdir çünkü bu yaşam biçimi ötekinin sorumluluğunu almayı reddediyor ve akıllı tüm insanlığa atıfla “kolektif bir iyi” için kullanmıyordu. Aydınlanmacı pratisyenler, tüm toplumsal kesimlerin yaşam ve geçim standartlarını yükseltmeyi kamusal bir hedef olarak belirlemişlerdir. Akıllı kamusal hedefleri hayata geçirmek için işlevsel kılmak, hem bireyleri geleneğin zihinsel baskısından kurtarma işlevini yerine getirmiş hem de toplumsal özgürleşmeyi sağlayan siyasal programı inşa etmiştir. Toplumun bütününe ilgilendiren kamusal sorun alanlarına öncelik vermek ve özel alanı ikinci plana atmak, bu siyasal programın temel ilkesidir. Artık, geleneksel toplumun içe yönelimli özel alan sosyal sisteminden, modern toplumun dışa yönelimli kamusal söylemine doğru bir geçiş gerçekleşmiştir. Böyle bir geçiş, uygarlaşma sürecinde modernliğin ruhuna uygun olarak geniş toplumsal kesimlerin lehine birtakım siyasal başarılar ortaya çıkarmıştır.

Ortaçağ’da devletin imtiyazlı sınıflara tanıdığı haklar, halk egemenliği nosyonuyla ve insan hakları prensibiyle sıradan yurttaşlara verilmiştir (Habermas 2017: 20). Liberal siyasi özgürlükler ve demokratik anayasal devlet bir uygarlık ve çağdaşlaşma kriteri olarak belirlemiştir. Uygarlaşma sürecinin uygarlaştırıcı işlevi, kent meydanlarında halka açık idamların, gösteriş amaçlı zincire vurma cezalarının ve asarak idamların son bulduğu (Bauman 2018: 21) ve insan onurunun göreceli olarak önemsendiği bir büyük dönüşümü gerçekleştirmiştir. Modern toplumun esprisi, aynı zamanda, maddi kaynakların dönüşümünde, kaynakların nasıl dağıtılacağı ve bölüşdürüleceği sorunsalının, sınıflar arasında açık bir çatışmaya dönüşmesidir. Bu çatışma, farklı düzeylerdeki gerilim akslarıyla birlikte, uygarlığı “insan hakları düzeyi” gibi evrensel ve ilerici bir seviyeye taşımıştır (Touraine 2016: 22-23). Örgütlü modernlik, geniş toplumsal kesimlerin toplumsal kazanımları genişletmiştir. Emek

cephesindeki sendikal mücadelenin olumlu etkisi ve ulus-devletlerin istihdam eksenli politikaları aracılığıyla halkın ve sosyal kesimlerin refah seviyeleri yükselmiştir.

Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra modern toplumların güvenceli istihdam üretme kapasitesindeki gerilemeler, sosyal politikaların uygulanmasındaki güçlük ve kalkınma hedefinden sapma, geniş toplumsal kesimlerin sosyo-ekonomik belirsizliklerini artırmıştır. Belirsizlikler, orta-sınıf sıkışması, prekarizasyon ve tam istihdamdan uzaklaşma gibi pratiklerle derinleşmiştir. Derin yoksulluk biçiminde cereyan eden gerilemenin en temel nedenlerin biri, devlet erkinin güç ve iktidar kapasitesini yitirmesidir. Ulus-devletlerin güç kaybının mahiyeti, iktidarın siyasetten kopması yani siyasetin iktidarsızlaşmasıdır. Politikanın, yerel ve kültürel özlere dayanan geleneksel kodları çökmüştür. Çağdaş makro siyaset, küresel ekonomik güçlerin ve ulus ötesi seçkinlerin bürokratik ve mali hiçbir sorumluluk üstlenmeden, ulusların siyasetine doğrudan müdahalesini olanaklı kılmaktadır. (Bauman 2017: 37).

Bu bir anlamda kamusal iktidarın varlığını yitirmesine ve özgürlüğün pratik iktidarsızlığına gönderme yapar. Günümüzde gerçek iktidarın merkezi küresel sermayedir ve kamusal çıkarlara dayalı politika yerel düzeyde kalarak aktif rol oynayamamaktadır (Bauman ve Lyon 2016: 16). İktidarın siyasetsizleşmesi, köklü toplumsal kodların çöküşüne de zemin hazırlamıştır. Dil, kültür, toprak, sınıf, ideoloji ve yerel bağlılıklar eksenli eski ve bilindik sosyal pekiştireçler ve toplumsal örüntüler yerinden edilmiştir (Sennett 2013: 27). Toplumsal pratikler, gündelik yaşantı ve kurumsallıklar bir mahremiyet ideolojisine ve bununla bağlantılı yeni türden bir birey kültürüne teslim olmuştur. Kırılğanlaşmış ve akışkan hale gelen çağcıl toplumsal yaşantıda, kamusal alan terk edilerek özel alan cazip hale getirilmiştir. Özel alana ilişkin tartışmalar, kamusal meselelerin varlığı görmezden gelinerek gündeme getirildiğinde, bizzat kamusal olan sorun alanları örtbas edilmiş ve özel alan kamusalı işgal etmiştir (Sennett 2013: 47-49).

Bu durum Bauman (2011)'ın betimlemesiyle, kamusal ile özelin diyalojik müzakeresinin durduğu ve deneme-yanılma yoluyla sorunların çözüldüğü tarihsel iletişimin tıkadığı anlamına gelir. Kamusal alanla özel alan arasındaki tercüme sanatı solmuştur ve bunun doğal bir sonucu olarak demokrasi krize girmiştir. Bireyler, gün geçtikçe kendi benlik sorunlarına daha fazla gömülü hale gelmiştir. Günümüzün sorunu kişi mitini olabildiğince yüceltmesidir. Başımıza gelen bütün kötülüklerin kaynağı yoldan çıkmış bireyler olarak görülmektedir ve her türden toplumsal ilişki ne kadar içsel psikolojik kaygılarla ilişkilendirilse, o kadar gerçek ve sahicidir. Oysa, bu bir mahremiyet ideolojidir ve politik

kategorileri psikolojik kategorilere dönüştürerek, kamusal kültürün yok olmasına aracılık etmektedir (Sennett 2013: 334).

Kamusal alanın çöküşü, daha iyi ve daha adil bir toplumun inşa edilebileceğine yönelik tasarıların rafa kalkmasına ve insan onurunun yeni bir güvenceye ihtiyacı olduğu (Arendt 2012: 12) en kritik aşamada, çözüm önerilerinin sınırlandığı anlamına gelir. Gündelik ilişkilerde, bireysel acılar olarak deneyimlenen özel alan sorunlarının aslında kamusal sorunlarla bağlantılı olduğu ve çözümünün de siyasal olduğunun unutulmasıyla, bireylerin yalnızlığı daha da artmaktadır. Bauman, internet teknolojileri ve sosyal medyanın bireylerin içe dönüş sürecini hızlandırdığı hatta bu dönüşümü meşrulaştırdığı düşüncesindedir. Birisine sarılmakla birisini internetten dürtmek arasındaki derin fark, çağdaş toplumun bireyleri tarafından anlaşılamamaktadır. Bir insanla sohbet etmenin derinliği ve sahiciliğiyle; online olarak iletişimde olmanın sığılığı ve yüzeyselliği arasındaki ayrım nitelikten kaynaklanmaktadır. Sosyal medya kullanıcıları, bir yandan tekil olarak metalaştırılmakta ve e-ticaretin müstakbel nesneleri olarak online oldukları her saniyede taciz edilmektedir; ama öte yandan da kanaatler, değerler ve biriktirilmiş ilkeler alt üst edilmektedir. Arkadaşlık, dostluk, yüz yüze olma, tanıdık ve bildik bir sözü mübadele etme, bir hafızaya sahip olma gibi tüm iletişimsel pratikler ortadan kalkmaktadır (Bauman ve Lyon 2016: 53-57).

Dijital çağda bilgi olarak öne çıkarılan bağlamlar ve nesneler, insanın anlama dayalı dünyasına varoluşsal olarak karşıttır. Gündelik etkileşim düzeninde, ötekiyle ilişki, anlama dayalı bağlardan koptukça, kurumların işleyişindeki rasyonalite de gevşemektedir. Çalışma yaşantısı ve iş piyasasındaki güvencesizleşme ve eğretilik, insan ilişkilerine istikrarlı ve kalıcı olan her şeyden bir tiksinti duyma biçiminde yansımıştır. Geçmişte kurumlara sadakatle bağlanma, bir iş yerinde ömür boyu çalışma, mekânda sabitlik, mahallelerde ve muhitlerde otuz yıllık insan ilişkileri ve bu ilişkilerde inşa edilen sevgi, saygı ve özgüven tesadüfi bir sosyo-oluşumun sonucu değildir. Elli yıllık bir periyotta, kuşaklar arası bir analize girdiğimizde, olgun kuşağın içsel tutarlılıklarının, dış dünya iletişim ağlarının ve sosyal sermayelerinin genç kuşaktan daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Olgun kuşak, kendini gerçekleştirme, mütevazı ama istikrarlı mülkiyete olanaklarına erişim, yaşam hedeflerini gerçekleştirme gibi başarılarla öne çıkmaktadır (Sennett 2016: 29).

Çağcıl insan ilişkilerini ise karşılıklı sevgi ve saygıdan ve toplumsal hedefleri gerçekleştirmekten uzaklaştıran unsurların başında, günümüzde saygı kavramının unutulması ve ötekinin hakkının gözetilmemesi gelmektedir (Sennett 2019: 13). Bunun anlamı, tüketim toplumunda ve ekonomik mübadelenin hiper çağında, güçlünün zayıfa nasıl saygı duyacağına

ilişkin davranış kodlarının olmamasıdır. Touraine (2016)'a göre bu davranış kodlarının inşası, toplumsal yaşamı yeniden kurmak ve ekonominin toplum üzerindeki tahakkümüne son vermekle olanaklıdır. Bu olanak, evrensel olan insan hakları nosyonuna sıklıkla vurgu yapmakla genişler ve uzun zamandır sermayeye kurban edilen ulus dayanışmasının devreye sokulmasıyla sağlamlaşır. İnsan onuruna layık yeni bir yönetim örgütlemesi yaratmadan geniş toplumsal kesimlerin saygı talebi yaşama geçmez.

Habermas (2017)'ın yorumunda ise toplumsal saygının bir olanak olarak genişlemesi, demokratik süreci aktif biçimde işletmekle mümkündür. Birbirinden gittikçe koparılmış bir toplumun sosyal entegrasyonu ve güvencesi, siyasal irade oluşturma ve kamusal iletişim süreçlerini açık tutmakla inşa edilebilir. Bu süreçte, siyasi kültürün kapasiteleri ne kadar gelişmiş olursa olsun, liberal özgürlükler ve oy hakkına dayanan siyasal katılımı yetinilmemeli, sosyal ve kültürel ortaklıklar yaratılarak çok kültürlü toplumun diyalojik bir etkileşimi yaratılmalıdır.

Beck (2013) ise toplumda yeni sosyal ortaklıklar ve paylaşım öbekleri oluşturma pratiğini “alt-siyaset” olarak betimlemektedir. Alt siyaset, toplumun aşağıdan biçimlenmesi demektir; siyasete elitlerin ve pazarın müdahalesini önleyen, toplumu savunmayı hedefleyen ve kendi davasına sahip çıkan bir sivil toplum, alt siyasetin öznesidir. Siyasalın “alt siyaset” biçiminde inşası, eski çatışmaları yeniden üretmeyen, iktidar ve dışlama vasıtalarına dönüşmeyen, yeni içerikleri, biçimleri ve ortaklaşmaları tasarlayan kendi kendini yaratıcı bir siyasettir (Beck 2013: 204). İnsana saygıyla, insan olanaklarını yücelten bir siyaset pratiği, toplumun yüceltilen tikelliklerini değil, herkesin evrensel haklara sahip olduğu ve tüm sosyal grupların kendi özgünlükleriyle bir özne konumunu alabilmeleriyle mümkündür (Touraine 2008: 19).

Ranciere (2011)'nin yaklaşımında ise, gerçek siyaset bir olanak olarak toplumda tikelliklerin özellikle de sınıfsal olan ayrışlıkların canlı tutulmasıyla güçlenir çünkü ona göre siyaset tam da zenginle yoksulun savaşımından doğan meşru bir hesaplaşmadır. Siyaset, sosyo-ekonomik paydan yoksun olanların, egemen dağıtım ve bölüşüm ilkelerine bir anlamda itiraz etmesiyle ortaya çıkar. Fakat bu itiraz, basit bir karşı çıkış değildir; daha ziyade, egemenlerin tahakkümünü kesintiye uğratmayı amaçlayan ve siyaseti içerik biçiminde kuran bir pratiktir. Böyle bir içerik siyaseti ve gerçek demokrasi risklere karşı iki cephede savaşmalıdır. İlki, güçlülerin hizmetinde bir ideoloji olarak belirme tehlikesine karşı direnmelidir. İkincisi ise hiçbir hukuk tanımayan, keyfi ve istediğini hayata geçiren baskıcı iktidarların elinde bir oyuncağa dönüşme riskine karşı tetikte olmalıdır (Touraine 2002: 12).

Bu eksenle dönüştürücü siyaset ve gerçek demokrasi, farklı toplumsal grupların ve bireylerin, toplumsal saygı ekseninde birlikte yaşamalarını güçlendirmelidir.

SONUÇ

Çağdaş toplumlar ulus-devletler, aşılması kolay olmayan bir dizi toplumsal sorun alanıyla boğuşmaktadır. Bu sorun alanları, sosyal ve sınıfsal eşitsizlikler, orta sınıf krizi, yeni iş gücünün çalışma yaşantısına entegrasyonu ve yoksulluk gibi artık kapitalist toplumlar için yapısal hale dönüşmüş pratik meselelerdir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan toplumlar için kırk yıl önce bugünkü kadar acil ve yakıcı olmayan bu sosyo/ekonomik kökenli sorun alanlarını aşmak niçin bugün gündeme gelmiştir ve bu sorunların üstesinden gelmek neden bu kadar güç bir vaziyet almıştır? Cevaplardan ilki, ulus-devletlerin siyaset pratiğindeki yaman bir çelişkiyle doğrudan ilişkilidir. Devletler bir yandan tam istihdam sorununu çözmeye çalıştıklarını iddia ederken, bir yandan da firmaların ve şirketlerin çalışma yaşantısını esnekleştirme projelerine siyasal ve hukuksal olarak destek vermektedir. Ekonomik alandaki kamusal yatırımları var gücüyle kısıtlamakta, devleti küçültmekte ve sosyal politikaları uygulamakta ikircikli davranmaktadır, son tahlilde ise toplumu küresel sermayenin sömürüsüne açık hale getirmektedir. Bu durumun pratik düzeydeki ilk sonucu, kurumsal şirketlerde yöneticilerin daha az iş gücüyle daha çok iş stratejilerinin meşruiyet kazanması ve hem değerler düzleminde hem de uygulama bakımından zemin bulmasıdır. İşveren gruplar, esnek istihdam projelerini hayata geçirdiklerinde, kurumlarda hala hazırda ücretli çalışan kesimlerin iş güvenlikleri riske girmekte ve emek cephesinden gelen net gelir artışı, yemek masrafı, yol ücreti, ikramiye, fazla mesaiye ücret gibi ekonomik ve sosyal talepler olumlu yanıt alamamaktadır.

İkinci pratik sonuç ise kamusal yatırımların gecikmesiyle, yeni iş gücünün emek piyasasına girişinin zorlaşmasıdır. Genç iş gücünü oluşturan toplumsal kitlelerin, sosyal sisteme tam istihdam eksenli entegrasyonu gün geçtikçe gecikmektedir. Bu iki pratik sonuç, sosyal kesimler üzerindeki sosyo-ekonomik baskıyı artırmaktadır ve işletme ideolojisi, bu baskıyı yoğunlaştırmayı bir iktidar stratejisi olarak devreye sokmaktadır. Devletin bir düzenleyici olarak ekonomik sistemden çıkması, bu iktidar stratejisinin önemli bir bileşenidir. Bu iktidar stratejisinin doğal bir sonucu, toplumsal hiyerarşinin en alt kesimlerinde, işsizlik ve yoksulluktan oluşan ağır bir bilançodur. Bu bilançonun eğitilmiş orta sınıflar üzerindeki yansıması, iş piyasasında alternatiflerin sınırlanması ve düşük ücret gerçekliğidir.

Çağdaş toplumlarda, sosyal kesimlerin daha müreffeh ve olanakların geniş olduğu bir toplumsal sisteme olan inançları gün geçtikçe azalmaktadır, artık geniş kitlelerde toplumun daha iyiye dönüşebileceğine ilişkin umutlar kalmamıştır. Geçmişte, hem bireysel hem de kolektif sorunların çözüm adresi olarak görülen siyasetten umut kesilmiştir. Siyasetin önemsizleşmesi ve ulus devletlerin sorumluluk alanlarını terk etmesiyle küresel kapitalizm ulusları, coğrafyaları, halkları ve sosyal grupları kârın ve işletme ideolojisinin taleplerine uygun olarak dönüştürmektedir. Geniş kitlelerin ve emek cephesinin yaşam koşulları kötüleşmekte ve ülkelerin iç hiyerarşilerindeki eşitsizlikler artmaktadır. Bütünüyle siyasal ve kamusal olan meseleler, bir mahremiyet ideolojisiyle bastırılmakta ve kitlelerin dayanışma ruhuyla bir araya gelmeleri engellenmektedir.

Çoğu sosyal bilimciye göre ise çıkış yolu, gerçek bir demokrasi nosyonuyla, küresel düzeyde insan haklarını evrensel bir ilke olarak öne çıkaran toplumcu bir siyaset pratiğine sarılarak toplumsal eşitsizliklere ve kamusal meselelerin göz ardı edilmesine eleştirel bir tavır almaktır. Dünya sistemindeki hak ihlallerini ve küresel eşitsizlikleri geriletebilecek yeni siyasal öneriler getirilmelidir. Bu eksende kamusal siyasetin önü açılmalı ve geniş kitleler, bu siyasete davet edilmelidir. İleri kapitalizmin ortaya çıkardığı bireysel ve kolektif sorun alanları tartışılmaya açılmalı ve unutulmuş toplumsal saygı ve kolektivite ruhu, geleceğe kanatlanmış yeni bir toplumsal ütopyayla yeniden inşa edilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

The problem areas of socio-economic origin of modern societies tend to increase multidimensionally. The existence of complex problems such as education, health, housing, urban tensions and new labor force employment for these societies is becoming apparent day by day. The attitude of nation-states towards these problem areas takes place in the form of a kind of insensitivity. Nation-states are not willing to implement decisions that may be in favor of large social segments in today's societies and have certain restrictions that they experience in common. The first of these is directly related to a contradiction that can be clearly observed in the political practice of nation-states. On the one hand, while states claim that they are trying to solve the problem of full employment, on the other hand, they provide political and legal support to the projects of firms and companies to make working life flexible. Nation-states are acting ambivalently in restricting public investments in the economic sphere to the best of their ability and implementing social policies. The first practical result of this situation is that managers in corporate companies gain legitimacy for their business strategies with less labor and find ground both in terms of values and practice. When employer groups implement

flexible employment projects, the job security of those who are still working as wage earners in institutions is put at risk, and economic and social demands such as net income growth, food costs, road wages, bonuses, overtime wages, which constitute the demands of the labor front, do not receive a positive response. The second practical result is that with the delay of public investments, the entry of new labor force into the labor market becomes more difficult. The respectable and honorable integration of the social masses that make up the young labor force into the social system with the axis of full employment is being delayed day by day. The nature of this delay is that it reveals a late middle classization situation for the young labor force. Regular job and income deprivation have narrowed the capacity to acquire property. The practical result of all this causal effect is an increase in socio-economic pressure on large social segments, and business ideology uses this pressure as if it were a strategy of power and a natural element of authority relations. The exit of the state from the economic system as a regulator is an important component of this power strategy. The effective functioning of this mechanism has created a heavy balance sheet consisting of unemployment and poverty in the lowest segments of the social hierarchy. The reflection of this balance sheet on the educated middle classes is the limitation of alternatives in the job market and the reality of low wages. The belief in a social system in which the opportunities are more prosperous and wide for ordinary people and social segments who share everyday life in modern societies is decreasing day by day. There are no longer hopes that society can change for the better in the broad masses. In the past, hope has been given up on politics, which was seen as the address of solving both individual and collective problems. With the trivialization of politics and the abandonment of the areas of responsibility of nation-states, global capitalism transforms nations, geographies, peoples and social groups in accordance with the demands of profit and business ideology. The living conditions of the broad masses and the labor front are deteriorating, and inequalities in the internal hierarchies of countries are increasing. Issues that are purely political and public are suppressed by an ideology of privacy and the masses are prevented from coming together in the spirit of solidarity. Dec. A social system in which a more egalitarian and equitable sharing of the future is on the agenda is not among the Decrees of political professionals and politicians. According to most social scientists, the way out is to take a critical attitude Decrying social inequalities and the disregard of public issues by embracing a socialist political practice that emphasizes human rights as a universal principle at the global level with a true notion of democracy. To be able to bring new political proposals that can reverse the rights violations and global inequalities in the world system. In this axis, the front of public policy should be opened and the broad masses should be invited

to this policy. The individual and collective problems raised by advanced capitalism should be opened up for discussion, and the forgotten spirit of social respect and collectivity should be rebuilt with a new social utopia taking wing for the future. This study aims to perform an analysis at a theoretical level by raising certain problem areas such as class-based inequalities, socio-economic precariousness and flexible working observed in contemporary societies. The first of these problematics is what is the nature of the great transformation in labor relations and the capitalist shift of meaning in today's societies and how these transformations are reflected in working life and everyday life. The second problematic opens up for discussion what kind of drafts and new problem areas the collapse of the public sphere and the setbacks on the nation-state front have revealed in the social sphere, and what kind of effects they have on the socio-economic situation of the labor front and broad social segments. In this context, this article attempts to sociologically analyze the multidimensional transformation of our contemporary social formation, its theoretical transformation and socio-economic differentiation that are taking place at a hyper speed. He discusses the nature of this transformation theoretically within the framework of the possibilities offered by the theory of sociology and aims to contribute to the literature at a theoretical level. The theoretical analysis of the article is carried out in the context of two axes. Oct. The first axis opens up to discussion in the flexible version of advanced capitalism, in an economic system built without full employment and socio-economic security, what kind of shrinkage in the daily life of fragile social segments and on the labor front of the shift away from fluid October work practices and social policies creates and their real social consequences. October Decolonization of the boundary between private space and public space, confinement of problem areas that should be public to private space and the occupation of public space by private space are related to analyzing what kind of social and political problems arise. The article aims to reveal the social balance sheet formed by the loss of objective foundations of the welfare society that emerged with classical industrial capitalism. In postindustrial society, in a social formation where everything is political in appearance, he emphasizes that in fact nothing is political and the social deformations built by an absolute lack of politics. It describes how the defeat of the private space by the public space leads to a social collapse. Based on the theoretical approaches and conceptual frameworks of writers and commentators such as Bauman, Sennett and Giddens, who are accepted in the theory of sociology, the study aims to develop new perspectives on the problem areas commonly seen in contemporary societies.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, A. Tümertekin (Çev.), İstanbul: İthaki.
- Arendt, H. (2012). *Totalitarizmin Kaynakları/Antisemitizm*, B. S. Şener (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Baudrillard, J. (2014). *Simülakrlar ve Simülasyon*, O. Adanır (Çev.), Ankara: Doğu Batı.
- Baudrillard, J. (2017). *Tüketim Toplumu*, N. Tural ve F. Keskin (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Baudrillard, J. (2004). *Kötülüğün Şeffaflığı*, I. Ergüden (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Baudrillard, J. (2012). *Kusursuz Cinayet*, N. Sevil (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2022). *Kimlik*, M. Hazır (Çev.), Ankara: Heretik.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, İ. Türkmen (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2010). *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı var mı?*, F. Çoban ve İ. Katırcı (Çev.), Ankara: De ki.
- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum*, Y. Alogan (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2014). *Parçalanmış Hayat*, İ. Türkmen (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2016). *Postmodern Etik*, A. Tekçi (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*, S. O. Çavuş (Çev.), İstanbul: Can.
- Bauman, Z. (2018). *Retrotopya*, A. Karatay (Çev.), İstanbul: Sel.
- Bauman, Z., Lyon D. (2016). *Akışkan Gözetim*, E. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Beck, U. (2013). *Siyasalın İcadı*, N. Üner (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler*, H. U. Tanrıöver (Çev.), İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*, B. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Buğra, A. (2015). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A., Keyder Ç. (2012). *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, İ. Çekem (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canetti, E. (2022). *Kitle ve İktidar*, G. Aygen (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2014). *Modernlik ve Bireysel Kimlik*, Ü. Tatlıcan (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*, C. Atay (Çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2011). *Sosyolojinin Savunusu*, İ. Kaya (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Ü. Y. Battal (Çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Habermas, J. (2017). *“Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak*, İ. Aka (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Halbwachs, M. (2019). *Toplumsal Sınıfların Psikolojisi*, Z. Karagöz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M., Negri, A. (2012). *İmparatorluk*, A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Hartmann, K. (2014). *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar*, E. L. Bakaç (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jameson, F. (2017). *Ütopya Denen Arzu*, F. B. Aydar (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Ranciere, J. (2011). *Anlaşmazlık: Siyaset ve Felsefe*, A. D. Temiz (Çev.), İstanbul: MonoKL Yayınları.
- Reisman, D. (2019). *Yalnız Kalabalık*, Y. Erdem (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Ritzer, G. (2014). *Toplumun McDonaldlaştırılması*, Ş. S. Kaya (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2012). *Beraber*, İ. Özküralpli (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, S. Durak ve A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2015). *Yeni Kapitalizm Kültürü*, A. Onocak (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2016). *Karakter Aşınması*, B. Yıldırım (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2019). *Saygı*, Ü. Bardak (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2019). *Zanaatkâr*, M. Pekdemir, (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2021). *Otorite*, K. Durand (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R., Cobb J. (2021). *Sınıfın Gizli Yaraları*, M. K. Coşkun (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Tomlinson, J. (2013). *Küreselleşme ve Toplum*, A. Eker (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Touraine, A. (2002). *Demokrasi Nedir?*, O. Kural (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2008). *Başka Türü Düşünmek*, M. Morali (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Touraine, A. (2016). *Krizden Sonra*, O. Kuran (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turner, S. B. (2002). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, İ. Kapalıyaya (Çev.), İstanbul: Anka Yayınları.
- Wagner, P. (1996). *Modernliğin Sosyolojisi*, M. Küçük (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Makale Bilgileri/Article Information

Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilir.	Ethical Statement:	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler veya kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	The authors declare that declare no conflict of interest.
Yazar Katkı Beyanı:	Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.	Author Contribution Declaration:	The entire study was created by the author.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Yapay Zekâ Kullanımı:	Bu çalışmada herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya uygulama kullanılmamıştır.	Use of Artificial Intelligence:	This study did not utilize any artificial intelligence-based tools or applications.
İntihal:	Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. – İntihal.Net	Plagiarism:	This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. – İntihal.Net

